

PASPORTIZACE ŠKOL

Dana Bittnerová

OBSAH

ŠKOLY A JEJICH TYPY

MATERIÁLNÍ ZÁZEMÍ ŠKOL

ŽÁCI A UČITELÉ

Velikost škol a tříd

Sociokulturní zázemí žáků

Třídní kolektivy

Učitelství sbor

Studijní výsledky

PREZENTOVANÝ VÝCHOVNÝ ZÁMĚR ŠKOL

ŠKOLY A JEJICH TYPY

Své první třídy našli řešitelé grantu v pěti státních základních školách v Praze a v jedné státní základní škole nacházející se v příměstské obci u Prahy. Ve čtyřech případech navázali tak na spolupráci se školami, kde probíhal výzkum již ve školních letech 1990-91 až 1993-94.

Badatelé záměrně volili za výzkumný terén školy ležící na území hlavního města Prahy a v jeho bezprostředním okolí. Snadná dosažitelnost škol dávala nejen předpoklad soustavného a pružného výzkumu, ale též okamžitou možnost zpětné vazby - verifikace získaných dat. Vytipované území zároveň nabízelo plastičnost zkoumaného vzorku z hlediska typů základních škol v městském prostředí České republiky¹ a jejich srovnání s "vesnickou" školou.

Kritériem výběru sledovaných základních škol se stalo především zaměření základní školy a velikost (počet žáků a učitelů). Zohledněn byl i sociální status rodin žáků a společenská stmelenost, stabilita spádového území náležejícího ke škole. Školy musely navíc splňovat podmínku návaznosti výuky na prvním a druhém stupni, tedy výchovu a vzdělávání žáků v osmi až devíti postupných ročnících.

I. Pro typ středně velké základní školy se speciálními rómskými třídami a speciálními třídami pro žáky s edukačními potížemi na prvním stupni byla vybrána základní škola **Hnědá**, sídlící ve dvou od sebe vzdálených budovách, v oblasti staré zástavby navazující na nově vystavěné sídliště. (výzkum Semerádová, Kučera)

II. Typ velké základní školy s třídami pro dyslektické děti na prvním stupni reprezentovala základní škola **Žlutá**, postavená na rozhraní staré a nové zástavby. (výzkum Viktorová, Štech)

III. Výběrové základní školy zastupovala jednak, co do počtu žáků a učitelů, velká základní škola **Modrá** s atletickou třídou od pátého ročníku, v sociálně stabilizované oblasti. (výzkum Hříbková, Rendl, Bittnerová)

IV. Druhá sportovní základní škola **Fialová** s třídami hokejistů, svou charakteristikou srovnatelná se ZŠ Modrou, byla zvolena i s ohledem na možnost hloubkové komparativní analýzy těchto sportovních základních škol. (výzkum Kasíková)

¹ *Statistika školství 1990/91 ČR*, Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1991.

V. Nejtypičtější představitelkou výběrové školy se pak stala velká základní škola **Bílá**² s rozšířenou výukou cizích jazyků, stojící na styčném území staré a moderní bytové zástavby. (výzkum Semerádová, Klusák)

VI. Protějšek základních škol ve městě vytvořila základní škola **Oranžová** v menší stabilizované obci (asi 570 obyvatel), s působností na další tři blízké lokality (dohromady asi 2000 obyvatel). První stupeň na ZŠ Oranžové spolu s návazným druhým stupněm na základní škole **Okrové**, nacházející se v sousední obci, umožní naplnění longitudinálního výzkumu. (výzkum Klusák)

Jména jednotlivých základních škol se neshodují s jejich oficiálními názvy. V textu uváděné "pseudonymy" pro jednotlivé školy vybrali badatelé, aby dostali příkazu vědecké etiky zachovat svým informátorům pokud možno co největší anonymitu.

MATERIÁLNÍ ZÁZEMÍ ŠKOL

Sledované školy byly vybudovány v letech 1885-1966.³ Jejich postupná výstavba odrážela jak stavební a následný demografický rozvoj lokalit, tak i školské reformy upravující počet žáků ve třídě⁴ a osnovy.

Školy postavené do roku 1906 v nejstarší části čtvrti (obě budovy školy ZŠ **Hnědé**) a v příměstské obci (ZŠ **Oranžová**) navrhli architekti v duchu historismu. Výtvarně propracovaná ozdobná fasáda, velká okna, vysoké stropy, velké důkladné dveře škol působily v porovnání s obytnými domy v dělnické čtvrti či domy rolníků a kovorolníků nanejvýš honosně. Reprezentativní styl škol však odpovídal zemské školské politice a národním snahám o rozvoj a povzbuzení českého školství. Z hlediska dnešních požadavků na vybavenost škol se v plánech budov ovšem nepamatovalo na velké tělocvičny, dílny, jídelny, šatny. Ty byly podle finančních možností škol dobudovávány v poválečném období. Mnohé rekonstrukční záměry si vedení škol nese do budoucnosti.⁵

Také stavitelé školy, dnešní ZŠ **Bílé**, v roce 1910 pokračovali v tradici českých výstavných škol, nyní v kubistickém slohu. Zavázání názvem školy "Jubilejní škola Františka Josefa I."⁶ vystavěli ve své době moderní velkou čtyřpodlažní budovu s širokým schodištěm a chodbami, dvěma tělocvičnami, několika kabinety, velkými učebnami. Přes již modernější pojetí vnitřní dispozice budovy se dnes vedení školy nemůže vyhnout zásadním modernizacím. V nedávné době byla provedena komplexní přestavba veškerých sítí, vstupní haly, topení a sociálního zázemí. Vedení školy však dále tíží, že ve světle dnešních požadavků je kapacita tělocvičen malá a nedostatečné jsou i prostory pro rozvoj sociálního zázemí školy. Zvláště tíživé je nebezpečí úrazu žáků vzhledem k lokalizaci školy na křižovatce a nedostatečné ploše pro chodce před budovou. Opravu potřebuje vnější plášť budovy, nové řešení vyžadují sklepní prostory.

Doba výstavby dalších sledovaných škol spadá až do období po druhé světové válce. Nové školy byly projektovány podle potřeb aktuálně koncipovaných učebních osnov a školské politiky 50. a 60. let. Čtyřpodlažní, ještě cihlová stavba ZŠ **Modré** se v roce 1955 zřizovala

² V základní škole Bílé začíná povinná výuka jazyků ve třetím ročníku prvního stupně. Již od první třídy mnohou žáci navštěvovat kurs "angličtiny pro nejmenší".

³ *Praha X. Minulost a současnost*. Praha, Panorama 1988, s. 103-108.

⁴ Tamtéž.

⁵ Například v ZŠ Oranžové bude v nejbližším období provedena rekonstrukce vodovodního řadu. Počítá se i s rozsáhlou přestavbou půdních prostor, kde podle záměru vedení školy by vznikl ideální prostor pro družinu a ateliér výtvarné výchovy. V ZŠ Hnědé se naopak dodnes potýkají s problémem malé tělocvičny.

⁶ *Praha X. Minulost a současnost*. ...cd., s. 103-108.

pro nové bloky domů ministerstva zahraničí a vnitra. Pro obyvatele právě postaveného sídliště byla v 60. letech vybudována ZŠ **Fialová**. V témže desetiletí dostavěná panelová čtyřpodlažní škola ZŠ **Žlutá** (1966) posílila kapacitu škol v oblasti nové a starší zástavby. I když projektanti všech tří školních budov již mysleli na jídelny, velké tělocvičny (2x), dílny, šatny, kabinety, rozvoj školství a především zaměření škol nutil vedení dále zlepšovat technickou úroveň budov a jejich okolí. Například jen díky iniciativě učitelů získala ZŠ Modrá velké sportovní hřiště.

Mobiliář škol, tedy učebnice, didaktické pomůcky a další zařízení využívané při výuce, podle výpovědi učitelů a ředitelů ZŠ **Hnědá, Žluté, Modré, Fialové, Oranžové** odpovídá běžné vybavenosti školních kabinetů (běžné technické modely a schémata, preparovaná zvířata, mapy). Do inventářů pomalu přibývají také videa, počítače (ZŠ **Hnědá, Modrá, Žlutá, Fialová, Oranžová**). Na ZŠ **Oranžové** v současné době pořizují nové moderní polohovací lavice pro jednoho žáka s myšlenkou, že by po čtyři roky, tedy po dobu školní docházky na prvním stupni, lavice náležela jednomu žákovi a ten za ni ručil. Tyto technické novinky získávají školy na základě spolupráce s rodiči, od sponzorských podniků a ovšem také díky vstřícnému postoji obecního úřadu (ZŠ **Oranžová**). Přes značnou iniciativu vedení škol získat nejmodernější pomůcky, finanční limity nedovolují naplnit představy o žádoucím materiálním zajištění výuky.

Naopak mobiliář v ZŠ **Bílé** hodnotí jako v mnohém předstihující vybavení škol v západní Evropě. Škola provádí neustálou obměnu nábytku, učebnic, didaktických pomůcek, prezentační a kancelářské techniky. Navíc, škola vybuďovala síň tradic, knihovnu a videotéku, a též počítačovou učebnu umožňující využívání multimédií nejen při výuce informatiky, ale též jazyků či biologie. Cca 40% sboru sahá k výpočetní technice při přípravě hodin a v průběhu výuky. Pracuje se na vybudování učeben společenských věd a zavedení audiovizuálního okruhu v učebně dějepisu. Kromě běžných zdrojů jsou tyto inovace financovány z vítězného projektu v soutěži MŠMT, vlastní VHČ i sponzorských darů.

ŽÁCI A UČITELÉ

Školy se mezi sebou neliší pouze vzhledem a vybavením, případně lokalitou. Reálný obraz škoie vtiskují žáci a učitelé a především zvolený cíl, možnosti a pojetí výuky. Právě zaměření školy se ukazuje jako rozhodující při organizování práce a pracovního rytmu ve škole.

Velikost škol a tříd

Již počet školáků a jejich rozdělení do tříd na základní škole je uzpůsobován představám a výchovným záměrům pedagogů. Ideové zaměření školy však do značné míry ovlivňuje velikost populace v oblasti i kapacita budovy. (Srov. Tab. č. 1 a 2.)

Tabulka č. 1

Počet žáků, učitelů a tříd ve sledovaných základních školách ve školním roce 1994-95

školy	Hnědá	Žlutá	Modrá	Fialová	Bílá	Oranžová
žáci	455	604	580	591	640	89
učitelé ⁺	30+9	38+6	42+6	39+5	40+4	4+1
třídy	24	26	29	25	23	4

⁺ číslo za křížkem představuje počet vychovatelek ve škole.

Přímý požadavek málo početných tříd zaznívá na škole s třídami rómských dětí v prvním až osmém ročníku v ZŠ **Hnědé**. Právě menší třídní kolektivy v edukativních třídách (12-15 žáků), které jsou koncipovány jako spojový článek mezi standardní třídou a speciální (dříve zvláštní) školou, umožňují citlivý přístup učitelů k dětem s výchovnými potížemi. Zároveň je však ve škole dán prostor pro rozvíjení talentu nadaných dětí. Edukačnímu záměru školy pak odpovídá rozdělení prvního stupně do pěti ročníků, tedy ze sledovaných škol jako jediná ZŠ Hnědá postupuje při výuce podle osnov Obecné školy. Nabídka vynikající výuky a výchovy pro "slabé" i "talentované", garantovaná novým vedením školy, téměř úplně zastavila fluktuaci dětí ze školy. V době výzkumu první třídy pak navštěvovalo ZŠ Hnědou 455 žáků (z toho 25% z rómských rodin), kteří se učí v osmi postupných ročnících vždy ve třech paralelních třídách. Z hlediska dislokace jsou v menší budově ZŠ Hnědé umístěny všechny třídy prvního ročníku a z vyšších 2. C, 3.C, a 4.B.

Také v ZŠ **Žluté**, ve škole s dyslektickými třídami na prvním stupni, se osvědčily menší třídy pro žáky s edukačními potížemi (dyslektické třídy - 10-12 žáků). Na jedné straně vstřícnost a snaha pomoci žákům s problémy a na straně druhé i důvěra, kterou si škola vydobyla u rodičů, zaznívá v hlase pedagoga: "*přijímáme děti, které nikdo nechce*" (dyslektiky)⁷. Úspěšná práce učitelského sboru na prvním stupni pak umožňuje těmto žákům, kteří z větší části překonali svůj handicap, postoupit na standardní druhý stupeň, kde průměrný počet žáků na třídu dosahuje hodnoty 26.9. Ve školním roce 1994-95 navštěvovalo ZŠ Žlutou celkem 604 žáků v osmi postupných ročnících, podle potřeby rozdělených do dvou až čtyř paralelních tříd. Z toho 43 školáků chodí do dyslektických tříd 2. až 5. ročníku.

Srovnatelný celkový počet žáků navštěvoval v témže období ZŠ **Modrou**, s výběrovou atletickou třídou (580). Zde vedení v posledních třech letech dodržuje požadavek školského úřadu horní hranice 30 žáků ve třídě. Ve skutečnosti přijímají do tří paralelních prvních tříd⁸ okolo 24 žáků. V pátém ročníku je utvořena, z větší části z dětí z jiných škol, výběrová atletická třída "C" o 26 žácích (13 dívek a 13 chlapců), v níž se uplatňuje zásada oboustranné "propustnosti". Na rozdíl od minulosti, kdy byly po prvním stupni paralelní třídy reorganizovány do dvou standardních tříd o 35 žácích a jedné atletické, existují nyní v ročníku čtyři paralelní třídy. Počet žáků se pak, i k spokojenosti učitelů, snižuje v průměru na 20 dětí ve standardní třídě.

Výběrová sportovní ZŠ **Fialová** vychovávala ve školním roce 1994-95 celkem 591 žáka od prvního až do devátého ročníku. Sportovní orientace školy se prosazuje již od prvního ročníku, kdy děti začínají aktivně s bruslením a plaváním. Tato nabídka je určena žákům bez ohledu na jejich vyhraněný zájem či zájem jejich rodičů. Jedná se totiž o žáky spádově pařící do ZŠ Fialové. Právě proto žáci 1. až 4. ročníku naplnili pouze dvě paralelní třídy. Na druhém stupni přibývá k standardním třídám ještě výběrová třída hokejistů (lední hokej je pěstován od 5. třídy, od 7. absolvují žáci trénink v pozemním hokeji), do které jsou přijímáni žáci na základě doporučení patronátního sportovního klubu. Vyšší počet paralelních tříd v ročníku na druhém stupni (3-5) je ovšem podmíněn i populační situací v místě. Zájem chodit do této školy potvrzuje i druhý největší průměr počtu žáků na jednu třídu (23.64). (Srov. tab. 2.)

⁷ Výpověď učitelky, ZŠ Žlutá, duben 1992, výzkum I. Viktorová.

⁸ Výpověď zástupce ředitele, ZŠ Modrá, květen 1992.

Tabulka č. 2.

Průměrný počet žáků na jednu třídu, průměrný počet žáků na jednoho učitele a průměrný počet učitelů na jednu třídu ve sledovaných základních školách ve školním roce 1994-95.

školy	Hnědá	Žlutá	Modrá	Fialová	Bílá	Oranžová
třídy	18.95	23.23	20.00	23.64	27.82	22.25
učitel	15.16	15.89	13.80	15.15	16.00	22.25
učitel/ třída	1.25	1.46	1.45	1.56	1.73	1.00

Za rozhodující vodítko při určování velikosti tříd považuje vedení ZŠ **Bílá** velikost populace, resp. zájem rodičů o umístění dětí ve škole s rozšířenou výukou cizích jazyků. Ten převyšuje kapacitu školy již při zápisu do 1. třídy. U přihlášek do 3. třídy je množství zájemců více jak dvojnásobné vůči reálným možnostem. Škola tak sestavuje poměrně početné třídy na prvním stupni. Pro školní rok 1994-95 byly otevřeny dvě první třídy po 30 žácích. Tři třetí třídy jsou sestavovány z vlastního "dorostu" i z nadaných zájemců z jiných škol v počtu 30 až 33 žáci. Škola odhaduje 3% "úmrtnost" žáků z důvodu jejich zaostávání v silném kolektivu. Za horší však považuje odchod žáků na gymnázia po pátém ročníku. Ve škole pak bylo ve sledovaném školním roce 640 žáků rozděleno do 23 tříd.

V porovnání s městskými školami malá, ovšem s ohledem na počet obyvatel v obci, relativně velká ZŠ **Oranžová** soustřeďovala ve školním roce 1994-95 celkem 89 žáků ve čtyřech postupných ročnících. Z nich 35 bylo místních a zbývající "přespolní" přijížděli do školy ze sousední "bratrské" obce (kde je škola pro druhý stupeň) (40 dětí) a dalších 14 školáků z menších spádových i vzdálenějších lokalit. Mnozí rodiče totiž dávají přednost škole s jednotlivými postupnými ročníky před školami malotřídními. Vedení školy rodičům vždy vyhoví.

Sociokulturní zázemí žáků

Pro charakteristiku školy v představách učitelů je nejdůležitější kvalita, tedy sociální určení populace - "materiál", se kterým pracují. S odvoláním na něj vysvětlují úspěchy a obtíže při výchově a vzdělávání dětí. Zaměření jednotlivých sledovaných škol v řeči učitelů velmi zřetelně odráží sociální složení rodin žáků. Na vysokém procentu rozvodovosti se shodli ve všech školách.

V ZŠ **Hnědá**, kde celých 25% žáků tvoří děti z rómských rodin a nemalá část českých žáků pochází z rodin dělníků, by bylo možno předpokládat různá podceňující hodnocení pramenící s odlišných etnokulturních stereotypů. Naopak, nové vedení školy a učitelský sbor přehodnotily determinující nazírání svých předchůdců. K žákům přistupují nezatíženi představou o jejich omezujících výchozích poměrech. Tato strategie se ukázala šťastnou i ve vztahu učitelů a rodičů. Jak napsala paní ředitelka školy: *"Praxe ukázala, že najde-li se cesta k dítěti, dojde v rámci možností i k úspěšné spolupráci s rodiči."*

ZŠ **Žlutá**, s dyslektickými třídami na prvním stupni, je učiteli klasifikována jako škola sociálního středu (třetina dělnických profesí, třetina zaměstnanců se středoškolským vzděláním a třetina vysokoškoláků). Příznivější "složení populace", ve srovnání se ZŠ Hnědou, se neodráží pouze v práci s dětmi, ale také v zájmu rodičů o chod školy a o postavení jejich dítěte v ní.

Jako srovnatelná se ZŠ Žlutou vystupuje základní škola s atletickou třídou na druhém stupni, ZŠ **Modrá**. I zde jsou žáci původem z různého sociálního prostředí zastoupeni rovnoměrně. Ze školního průměru vystupuje pouze atletická třída, třída sestavená ze sportovně i intelektuálně nadaných dětí, většinou rodičů vysokoškoláků. Vztah rodičů ke škole pak odpovídá obecné zkušenosti učitelů. V řadách otců a matek se však najdou i tací, kteří zajišťují pro první stupeň mimořádné hodiny angličtiny, stávají se sponzory školy, pomáhají organizovat pobyty dětí na školách v přírodě.

Plné sociální spektrum rodin žáků charakterizuje také ZŠ **Fialovou**. Vztahy s rodiči pak charakterizuje vedení školy jako dobré.

Nejvyšší socioprofesionální status z hlediska postavení a vzdělání rodičů získává mezi šesti sledovanými školami jazyková základní škola **Bílá**. Většina dětí pochází z rodin, kde alespoň jeden z rodičů dosáhl vysokoškolského vzdělání. Spolupráce s rodiči se podle vedení školy daří. Při škole pracuje jedna ze dvou rodičovských unií na obvodě. Dle výsledků ankety, kterou pro ŠÚ provedla PPP, si 76% rodičů (z 63 odevzdaných anketních lístků) myslí, že škola má na obvodě velmi dobrou pověst, 71 % by zcela určitě na školu dalo i své další dítě, 70% se domnívá, že škola je velmi dobře vedená a 57% se domnívá, že nemusí mít možnost více ovlivňovat chod školy, neboť od toho jsou ve škole odborníci. Na druhé straně 84% rodičů využilo možnost zformulovat vlastní představu o nedostacích, které byly shrnuty do následujících okruhů:

- nedostatečně praktická a moderní výuka cizím jazykům,
- nedostatečně kvalitní výběr pedagogů,
- příliš tvrdý a přísný vyučovací a výchovný režim a nedostatečně individualizovaný přístup,
- nedostatek sportovního vyžití,
- nedostatky v kvalitě stravování.

Podle názoru ředitele však rovněž existují případy většího rozporu mezi skutečnými možnostmi žáka a požadavky rodičů, které se pak zřejmě promítají i v nepřiměřených požadavcích vůči škole.

Svou socioprofesionální strukturou rodin žáků se ZŠ **Oranžová** velice blíží socioprofesionálnímu rozložení rodin dětí v městských školách. Ekonomická závislost příměstské obce na velkoměstě je zde zcela zřejmá. Téměř 90% otců a většina zaměstnaných matek dojíždí do práce do Prahy. Z hlediska socioprofesionálního se pak nejčastěji jedná o místa v administrativě, službách a průmyslu. Denní dojíždění rodičů do zaměstnání, tedy jejich časová zaneprázdněnost, má ovšem podle názoru učitelů v některých případech za následek polevování v zájmu rodiny o školní práci dítěte. S většinou rodičů, především matek, však získalo vedení školy dobrou zkušenost. Podle potřeby rodiče přicházejí do školy a společně řeší vyvstálé problémy. Již se nestává, že by tatínek čekal na paní učitelku *s vidlema na schodišti*.⁹ Naopak, rodiče se zapojují do různých aktivit školy, pomáhají organizovat školní akademii, stranou nezůstali stát ani při zajišťování dozoru při zájezdu školy do Itálie.

Třídní kolektivy

Velice zajímavý pohled na jednotlivé, různě profilované školy přináší sonda do charakteristiky třídních kolektivů, a to v pohledu učitelů i s ohledem na objektivní podmínky.

V ZŠ **Hnědé** postupně dochází k stabilizaci třídních kolektivů. Od dřívějšího opakovaného přerazování žáků ve třetí, čtvrté a páté třídě se opustilo. Vzhledem k problémům v kolektivech

⁹ Výrok se vztahuje ke vzpomínce paní ředitelky na událost, která se odehrála za minulého vedení školy. Tatínek nespokojený s výchovou svého dítěte si šel zjednat nápravu svéráznou metodou.

žáků přikročila škola k několika experimentům schválených MŠ. Jako nejvýznamější vystupuje snaha integrovat rómské děti se školáky z českých rodin.

Také v ZŠ **Žluté** s dyslektickými třídami na prvním stupni, se učitelé snaží nenarušovat třídní kolektivy. Standardní třídy se nepřeskupují. Pouze na konci čtvrté třídy se ruší dyslektická třída a děti se podle přátelských skupinek, po třech až čtyřech, rozdělují do ostatních tříd. Profilace dětí podle zvoleného jazyka a vytváření menších studijních skupin (jedenkrát týdně na hodiny matematiky a českého jazyka na prvním i druhém stupni) pak kolektiv ve třídě výrazně nenarušuje.

Třídy s dobrými kamarádkými vztahy lze nalézt i v ZŠ **Modré** s atletickou třídou. Především poslední tři roky, kdy učitelé na druhém stupni přejímají již zformované školní kolektivy, je dán předpoklad stabilizovaného a vyrovnaného, proporčního kolektivu. *"Při přeskupování tříd jsme se dříve snažili sestavit třídy tak, aby v nich bylo rovnoměrné zastoupení jak silných tak slabých žáků. Ale ne vždy to vyšlo."*¹⁰ Jedinou výjimkou je opět výběrová atletická třída, ve které se setkávají v pátém ročníku děti z různých třídních i školních kolektivů. Studijní a sportovní nároky na ně kladené, jakož i obava z přeřazení do standardní třídy při neúspěchu soustřeďuje pozornost dětí ve větší míře na sebe a na učitele. *"Mně se zdají být trochu namyšlení. Dělalí ramena před ostatními."*¹¹

S takovýmto postojem žáků se setkávají i na výběrové ZŠ **Bílé** s rozšířenou výukou cizích jazyků. Určitý individualismus i namyšlenost žáků by odpovídaly prestiži výběrové školy i prestiži překážek a nároků, které žáci zvládají. Utužování třídního kolektivu asi také sotva napomáhá přeskupování žáků ve 3. ročníku či dělení tříd podle předmětů. Na druhé straně, dle zmíněné ankety, vystupuje dobrý kolektiv vedle oblíbené učitelky jako zdůvodnění v případě 48 % rodičů, jejichž děti chodí do školy velmi rády, s chutí. Ať tak či onak, dle výzkumů k šikaně, prováděných též na této škole, dosahuje údajně průměrné neadekvátní chování jen cca 12% proti 25% průměru škol ČR.

Vztahy v třídních kolektivech v ZŠ **Oranžové** díky svému lokálnímu určení překračují hranice školy. Přátelské vazby mezi žáky se utvářejí spíše na základě sousedských kontaktů a příbuzenství. Přátelství dětí je tedy v daleko menší míře, než je tomu ve školách městských, budováno na pocitu sounáležitosti se spolužáky.

Učitelský sbor

Za realizací školní výuky stojí učitelský sbor. Kvalitu a reálnou podobu určuje početnost a složení kolektivu pedagogů a také chuť podílet se na výchovném cíli vedení školy.

Všeobecný problém, který řeší v současné době ředitelé téměř na všech základních školách v Praze představuje neaprobovanost učitelů jazyků a nábor nových, mladých učitelů na místa jejich starších kolegů-důchodců.¹² Typický, nejen pro pražské školy, je vysoký stupeň feminizace. (Srov. tab. č. 3.)

Tabulka č. 3

Zastoupení mužů v učitelských sborech v jednotlivých sledovaných školách ve školním roce 1994-95 v absolutních číslech a v procentech.

školy	Hnědá	Žlutá	Modrá	Fialová	Bílá	Oranžová
absolutně	9	6	8	8	4	0

¹⁰ Výpověď zástupce ředitele, ZŠ Modrá, květen 1992.

¹¹ Výpověď učitelky, ZŠ Modrá, květen 1992.

¹² "Prestiž učitelského povolání je malá.", vyjádřil se ředitel, ZŠ Modrá, červen 1992.

%	30.00	15.78	19.04	20.51	9.09	0
---	-------	-------	-------	-------	------	---

O velkou proměnu v přístupu k žákům a v celkovém vedení ZŠ **Hnědé**, ve škole s rómskými třídami, se zasloužil nově zformovaný učitelův sbor (31 učitelů a 9 vychovatelů). Jeho členy získalo vedení školy z řad kvalitních pedagogů. Především při řešení rómské otázky na prvním stupni spoléhá vedení školy na zkušenou pedagožku, jejíž názory jsou akceptovány v republikovém měřítku. Všichni učitelé specializovaných tříd přistupují k práci zodpovědně. Každý, byť drobný úspěch je stavebním kamenem stabilizovaného kolektivu.¹³

Učitelův sbor v ZŠ **Žluté**, s dyslektickými třídami na prvním stupni, patří také ke stabilizovaným. Mezi členy stabilizovaného kolektivu ovšem patří i několik důchodců a jeden maturant na prvním stupni. Aprobovanost v stálém kádru učitelů pak není problémem. Mezi 38 učiteli na prvním a druhém stupni a šesti vychovatelkami se nachází pouze jeden bez kvalifikace, (aprobaci na cizí jazyk získávají nyní učitelky dálkovým studiem). V dyslektických třídách vyučují absolventky pedagogické fakulty oboru speciální pedagogika. Jednotný přátelský, stmelovaný okruh všichni učitelé tvoří. Tato skutečnost není pouze výsledkem osobních a odborných zájmů, ale je též dána rozdělením učitelů do kabinetů po jednom až dvou (s výjimkou kabinetu češtiny, kde sedí čtyři učitelé), a minimem příležitostí společné neformální komunikace.¹⁴

Kolektiv učitelů ZŠ **Modré**, s atletickou třídou na druhém stupni, tvoří relativně stálý sbor kvalifikovaných učitelů v aktivním věku i důchodců. Zaměření školy na výchovu sportovně nadaných dětí přivedlo do učitelův sboru více "tělocvikářů". Ze 42 vyučujících na prvním a druhém stupni má aprobaci tělesná výchova celkem sedm učitelů (čtyři muži a tři ženy). Jim navíc při tréninku pomáhá hospodárka školy s trenérskými zkouškami a trenéři z blízké tělovýchovné jednoty. Výsledky jejich svěřenců i chuť dalších dětí sportovat je těší. Zájem o sportovní výchovu žáků překračuje hranice atletické třídy. Pro žáky ze standardních tříd vedou učitelé tělesné výchovy kroužky atletiky a často organizují sportovní soutěže. Učitelé s aprobací tělesná výchova také patří k nejstabilnějšímu kádru školy - prezentovanému i jako přátelská skupina. Stmelujícím prvkem, vedle dlouholeté zkušenosti s kolegy, jsou také časté společné pobyty na soustředěních, závodech a výcvicích atletických tříd. Vztah ostatních učitelů k nim, tedy přihlášení se k jejich skupině, vyplývá z možnosti osobní zkušenosti. Stejně jako na ZŠ **Žluté** se určující stala absence společenské funkce sborovny, rozesazení v kabinetech (zde po třech až čtyřech) a ovšem v neposlední řadě i velký učitelův sbor.

Plné aprobovanosti dosahuje učitelův sbor také ve výběrové sportovní škole ZŠ **Fialová**. Zde však na rozdíl od sportovní školy ZŠ **Modré** nepracuje větší počet učitelů tělesné výchovy. Roli učitelů plavání, bruslení a hokeje v sportovních třídách na sebe berou trenéři patronátního sportovního klubu. Jejich spolupráce s učitelův sborem nepřekračuje hranice organizačního zajištění výuky. Ovšem ani samotní učitelé nevytvářejí podle vedení školy jednotný stmelovaný kolektiv, a to přes to, že se jedná o stabilizovaný učitelův sbor složený především z žen středního a vyššího věku.

Jazyková základní škola **Bílá** neklade vysoké nároky pouze na žáky, ale i na jejich učitele. Čtyřicetičlenný učitelův sbor dosahuje plné aprobovanosti ve všech předmětech. Pomoc důchodců není prakticky potřeba, a o zaměstnání maturantů vedení ani neuvažuje. Jako na atletické škole je patrná hypertrofie tělocvikářů, na jazykové učí větší počet učitelek angličtiny, francouzštiny, němčiny a španělštiny. Na rozdíl od "tělocvikářů" však tvoří ani stabilizované jádro učitelův sboru, ani jednotnou zájmovou skupinu. Vedení si cení dobré komunikace a

¹³ Vyňato z písemných připomínek paní ředitelky ZŠ **Hnědé**, listopad 1994, výzkum V. Semerádová.

¹⁴ Sborovna ZŠ **Žluté** slouží pouze při oficiálních poradách a je zde vyvěšena nástěnka s organizačními pokyny.

spolupráce mezi jednotlivými učiteli v celém sboru a rovněž jeho stabilizovanosti. Za poslední tři roky např. klesla fluktuace na škole na jednoho učitele za rok. K celkové péči vedení o učitelský sbor patří nejen školou organizované kurzy výpočetní techniky, jazyků či stipendia, ale např. i změna charakteru sborovny. Ta nyní tvoří "sociální a společenské zázemí školy", kde se učitelé scházejí za účelem výměny názorů, zatím co za klidné pracovní zázemí k přípravě výuky jsou určeny kabinety.

Velice mladý kolektiv učitelů pracuje na "vesnické" ZŠ **Oranžové**. Věkový průměr zde nedosahuje hranice 30 let. Také velikost, resp. komornost učitelského sboru přispívá k výborným kolegiálním vztahům. Snaha vyjít si vstříc, nikdy však ne na úkor práce, a ochota řešit problémy společně jsou zde patrné na každém kroku. K prestiži školy též přispívá vysoká aprobovanost učitelek. Celkem čtyři mladé učitelky dosáhly vysokoškolského vzdělání (jedna ovšem jiného než pedagogického směru) a pátá jej v současné době získává.

Studijní výsledky¹⁵

Pověst o úspěšnosti a kvalitě školy, dokládají učitelé studijními výsledky dětí a jejich umístěním na školách třetího stupně. Vysvětlují ji kvalitou populace a zaměřením školy. Rodiče žáků by pak doplnili jejich dvojčlenku na trojčlenku zohledněním odborné kvality učitelského sboru.

Předpoklad nejúspěšnější základní školy ve sledované oblasti potvrzuje jak z hlediska prospěchového průměru, volby typu školy třetího stupně a úspěšnosti v přijímacím řízení, jakož i v hodnocení kolegů jazyková základní škola **Bílá**. Studijní průměr jednotlivých žáků jen výjimečně překračuje hodnotu 1,8, takže škola dosahuje studijního průměru 1.4 a 58% žáků studují s vyznamenáním. Při přijímání na střední školy vykazuje škola úspěšnost 93% žáků.

ZŠ **Modrá** a **Žlutá** jsou klasifikovány přibližně stejně - "střed". V řeči učitelů ovšem často zazní: "*No, i když ta Modrá má tu atletickou třídu, tak nevím.*"¹⁶ Prospěch, profesní orientace třetinou na střední školy a dvěma třetinami na učňovské školy s maturitou i bez maturity i úspěšnost v přijímacím řízení¹⁷ standardních tříd jsou skutečně v průměru srovnatelné. Výjimkou je pouze atletická třída, která se blíží svými studijními výsledky a orientací na střední školy žákům na "jazykovce". Jejich úspěšnost při přijímání je však dokonce menší než ve standardních třídách, protože dosáhnouti "*vyššího cíle je těžší než průměrného*".¹⁸

Studijní výsledky žáků na ZŠ **Hnědé**, na škole se speciálním rómskými školami, nedosahují průměrů ostatních sledovaných škol. Pro vedení školy je však velkým úspěchem zlepšení celkového průměru (1.7) téměř o dvě desetiny v porovnání se školním rokem 1991-1992 (1.87).

¹⁵ Bohužel se nepodařilo zjistit studijní průměry žáků v ZŠ Fialová a ZŠ Oranžová. Navíc průměr v ZŠ Oranžová by byl zavádějící, vzhledem k tomu, že škola je zřízena pouze pro první stupeň.

¹⁶ Výpověď učitelky, ZŠ Žlutá, červen 1992, výzkum I. Viktorová.

¹⁷ Výsledky přijímacích zkoušek neodpovídají přesně připravenosti žáků na studium na střední škole. Jsou zkruslovány iniciativou rodičů umisťovat děti na soukromé či sponzorované školy.

¹⁸ Výpověď výchovné poradkyně, ZŠ Modrá, červen 1992.

PREZENTOVANÝ VÝCHOVNÝ ZÁMĚR ŠKOL

Přes kladné či záporné hodnocení, jaké získávají jednotlivé školy, vytváří si každá svoji filosofii, svoji strategii v přístupu k žákům. Podle podmínek a možností, které jsou jí dány, hledá a nachází smysl své existence.

ZŠ **Hnědá** s rómskými třídami, se postavila čelem k problému výchovy dětí s edukačními potížemi. V této práci přestal učitelský sbor spatřovat handicap, ale naopak si jej zvolil za své poslání. Při hledání cesty k aktivnímu a trvalému zapojení rómských dětí do vyučovacího procesu získalo vedení školy nejen státní orgány, ale také důvěru dětí a rodičů.

Také ZŠ **Žlutá** s třídami dyslektiků na prvním stupni věnuje zvýšenou pozornost studijně slabým žákům. "*Necháváme je zde dostudovat, protože jinde by měli daleko větší problémy. A práce se nám daří*",¹⁹ zaznívá v řeči učitelů. Pochlubit se veřejnosti "*Jaké máme děti, ovšem přitom jakých dosahují výsledků!*"²⁰ je pro školu největším zadostiučiněním.

Problémy s prospěchově slabými dětmi nemají v ZŠ **Modré** s atletickou třídou. Pozornost je zde naopak soustředěna na úspěšné žáky v atletické třídě. Ta dává škole její prestiž. Dobré sportovní výkony a studijní výsledky ovšem pro učitele nejsou limitou. V porovnání atletické a standardních tříd dospívají k názoru, že nejdůležitější je výchova normálních lidí pro normální život. Sport přesouvají z pozice priority do roviny vedením podporovaného prostředku k osobnímu sebeuspokojení každého žáka. Tento názor uplatňují i vůči "atletům": "*Nechceme, aby se z nich stali jen úspěšní sportovci. Jde o to, aby život dobře prožili a byli spokojeni.*"²¹ Největší uspokojení učitelům pak zcela logicky přináší okamžik "*když přijdou po letech a řeknou, že jsou spokojeni*".²²

S porozuměním přistupují vedení a učitelé ke svým žákům v ZŠ **Fialové**. Snaží se respektovat jejich dětství a do určité míry omlouvat jejich chyby a výstřelky, které zvláště u živých, pohybově nadaných "hokejistů" nejsou výjimkou. Zároveň však zde existuje řád, který působí jako regulativ. Tyto postoje pak shrnula paní ředitelka do hesla: "*Přísnost musí být, ale tolerance také*".²³

Výběrová jazyková ZŠ **Bílá**, jež pracuje s nadanými žáky, soustřeďuje svoji pozornost především na studijní výkony dětí. Její pověst, kredit školního znaku, se ve výkonech žáků vždy prověřuje. A tak rozhodujícím kritériem pro hodnocení činnosti školy jsou výsledky přijímacích zkoušek a prezentace výsledků školy na veřejnosti. Jen v roce 1994 bylo jméno školy 17 krát publikováno v různých sdělovacích prostředcích.²⁴

Práce s dětmi na prvním stupni ve ZŠ **Oranžové**, v příměstské obci, umožňuje velice individuální přístup ke každému žákovi. A na něm si vedení školy také zakládá. "*Vše se tady řeší jako v rodině.*"²⁵

¹⁹ Výpověď učitelky, ZŠ Žlutá, červen 1992.

²⁰ Výpověď učitelky, ZŠ Žlutá, červen 1992.

²¹ Výpověď ředitele, ZŠ Modrá, červen 1992.

²² Výpověď výchovné poradkyně, ZŠ Modrá, červen 1992.

²³ Výzkum H. Kasíkové, září 1994.

²⁴ Veškeré údaje o ZŠ Bílá upravil M. Klusák a verifikoval ředitel školy.

²⁵ Výzkum M. Klusák, říjen 1994.